

Підприємництво і проблеми підвищення якості життя населення

Сіднєва Ж.К., к.е.н., доцент

Національний університет харчових технологій

Економічне зростання і підвищення якості життя є головним, визначальним елементом соціально-економічного розвитку країни. Саме якість життя виступає його головною умовою, а засобами її досягнення може бути тільки ефективне і стабільне зростання. У країнах з ринковою економікою економічні досягнення безпосередньо залежать від реалізації підприємницького потенціалу. В умовах ринку підприємства, які займаються виробничою діяльністю, за своєю сутністю вважаються підприємцями.¹

Підприємництво як особлива форма економічної активності може здійснюватись як в державному, так і в приватному секторах економіки. Підприємці безпосередньо приймають участь у вирішенні соціальних проблем. Світовий досвід свідчить, що чим більше можливостей для розширення своєї діяльності у підприємців, кращі умови підприємницької діяльності тим вище темпи розвитку національної економіки.

Підвищення рівня і якості життя населення, насиченість товарних ринків до необхідних обсягів, задоволення потреб населення виступають головними завданнями підприємницької діяльності. Соціальна функція підприємницької діяльності сприяє покращенню якості життя і проявляється у підвищенні матеріального і культурного рівня життя населення, зростанні грошових доходів, створенні нових робочих місць, наданні можливостей співробітникам реалізовувати власні здібності. У той же час Ф. Котлер відмічав, що підприємницька діяльність не завжди забезпечує поліпшення якості життя і вказував на необхідність захисту інтересів суспільства від розбещеності

¹ Варналій З. Основи підприємництва. Навч. посіб. / Захарій-Варналій. – 3-тє вид. виправ. і доп. – К.: Знання – Прес, 2006. – 305 с.

підприємців.² Поліпшення ситуації потребує створення дієвого механізму державного впливу на підприємницьку діяльність.

Сьогодні проблема підвищення якості життя населення стає головним орієнтиром соціальної політики держави. Категорія «якість життя» не в такій мірі досліджена, як поняття «якість» продукції або послуги. В економічній літературі для характеристики соціальних аспектів життя людей використовують різні терміни: «добробут», «рівень життя», «умови життя», «якість життя» тощо. Це обумовлено тим, що при вирішенні різних завдань застосовують різні трактування. З початку в економічній теорії використовувався термін «добробут», але пізніше в західній вітчизняній науці більш поширеним став термін «якість життя». Фахівці вважають, що така словосполучка дозволяє вкладати в це поняття різний зміст: від характеристики конкретних умов життя людей до загально філософських питань буття.

До цього часу не існує єдиної думки щодо визначення сутності поняття «якість життя». Цю категорію досліджували різні покоління економістів, філософів, соціологів. Основні положення формувались вже в роботах І. Канта, А. Сміта, Д. Рікардо, П. Самуельсона. Сам термін якість життя з'явився в 20-ті роки ХХ століття в теоріях західних вчених. Значний вклад в наукову розробку питань, пов'язаних з понятійним апаратом кількісною та якісною оцінкою внесли такі вчені, як А. Сен, Т. Шульц, Г. Азгальдов, О. Гличев, Б. Герасимов, М. Кизим, А. Субетто, Б. Юдін.

Існує декілька підходів до визначення якості життя, найбільш визнаними з яких є діяльнісний, який базується на ієрархічній теорії потреб А. Маслоу, і комплексний підхід, згідно з яким якість життя розглядається з різних точок зору.^{3,4}

² Котлер Ф., Армстрон Г., Сондерс Д., Вонг В. Основы маркетинга: менеджмент / Пер. с англ. – 2 европ. изд. – К. – М. – СПб. : Издат. Дом «Вильямс», 1998.

³ Кизим Н.А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стан ЕС: Монография. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2005. – 164 с.

⁴ Черкасов А.В. Управління якістю життя населення: Монографія / Черкасов А.В.; Полтав. держ. аграр. акад.. – Полтава: РВВ ПДАА, 2012. – 304 с.

Деякі вчені, використовуючи комплексний підхід, виходять безпосередньо із вимог стандартів і вважають, що «якість життя» повинна враховувати ступінь відповідності умов і рівня життя науково-обґрунтованим нормативам і стандартам. Російський академік О.В.Гличев розглядає зміст «якості життя» як морально-етичний і духовний стан суспільства.⁵

У наукових дослідженнях мають місце визначення якості життя, які містять філософські, правові, економічні оцінки цієї категорії. Пропонується в структуру якості життя включати наступні компоненти:

- 1) якість суспільства;
- 2) якість трудової і підприємницької діяльності;
- 3) якість соціальної інфраструктури;
- 4) якість навколишнього середовища;
- 5) особиста безпека;
- 6) задоволеність людей своїм життям;
- 7) рівень життя;
- 8) бідність.⁶

Одним із комплексних показників, які адекватно визначають рівень соціально-економічного розвитку країн, є індекс якості життя, запропонований ООН. Цей індекс включає сукупність соціально-економічних і демографічних показників, що характеризують рівень споживання матеріальних і нематеріальних цінностей. Даний індекс містить майже 50 показників (витрати на охорону здоров'я, освіту, середня тривалість життя та інше).

На початку 90-х років ХХ ст. групою експертів ПРООН (Програма розвитку ООН) була розроблена концепція «розвитку людського потенціалу». У концепції розвиток людини розглядається через розширення можливостей вибору, який надає здоров'я (тривалість життя), освіта і доходи. Тобто, якість життя включає як комплекс умов життєдіяльності людини (обсяг споживання

⁵ Гличев А.В. Управление качеством. – М.: ИКЦ «МарТ». – Ростов-на-Дону: Издат. центр «МарТ». – 2003. – 400 с.

⁶ Азгальдов Г.Г. Квалиметрия жизни. – М.: ВЦ ЧЖ: Ижевск, Изд. Института экономики и управления Уд. ГУ, 2006. – 302 с.

матеріальних і духовних благ та послуг), так і ті складові, які відносяться до природного середовища, соціального добробуту, політичного клімату, морально-психологічного клімату в суспільстві. За цією концепцією розвиток людини розглядається як ціль і критерій суспільного розвитку, а не як засіб економічного зростання. Експертами запропоновано світовій спільноті перенести акценти з темпів економічного зростання на стійкий розвиток людини і на цій базі сформувані нові цілі розвитку. В основі цих цілей лежить принцип, згідно якого економіка повинна сприяти розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки.

Специфіка поняття «якість життя» полягає в тому, що воно включає в себе як об'єктивні критерії, які визначаються нормативними та статистичними характеристиками, так і суб'єктивними, які пов'язані з індивідуальністю потреб і вимог конкретної людини. Визначені критерії враховуються в наукових дослідженнях авторитетних міжнародних організацій.

Аналіз тенденцій зміни якості життя населення країни свідчить про ефективність економічного зростання країни. У більшості країн світу економічне зростання супроводжується поліпшенням добробуту та підвищенням якості життя. Водночас, не завжди економічне зростання конвертується в якість життя людей. Так, наприклад, така країна як Ботсвана має значні успіхи в економічному розвитку (третє місце за темпами розвитку ВНД на душу населення), хоча при цьому рівень безробіття сягає 30-40 %⁷.

Основна особливість сучасного розвитку країн світу полягає в посиленні конкурентної боротьби не так за темпи економічного зростання, як за якість життя населення. Зараз увага науковців зосереджена на проблемах економічного зростання і надання йому більш справедливого напрямку, тобто посилюється соціальний аспект економічного зростання.

Існує багато методів, індикаторів та показників оцінки якості життя, які характеризують різні напрями життєдіяльності людини. Перша система

⁷ Садовая Е.С. Качество жизни населения мира: измерение, тенденции, институты. – М.: ИМЭМОРАН. – 2012. – 208 с.

показників, яка характеризує якість життя населення країн світу була розроблена в 1960 р. спеціалістами ООН, і потім регулярно переглядалась і вдосконалювалась.

Загальноприйнятим показником оцінки якості життя населення країн світу, який використовують експерти ООН для співставлення розвитку країн, є індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)⁸. У залежності від значення індексу розвитку людського потенціалу прийнято класифікувати країни світу за рівнем розвитку. Країни, які мають ІРЛП в межах 0,8-1 – це країни з високим рівнем людського розвитку, якщо в межах 0,5-0,8, то відносяться до країн з середнім рівнем розвитку, менше 0,5 – з низьким рівнем розвитку людського потенціалу. Основними критеріями при розрахунках індексу виступають середня тривалість життя (оцінюється довголіття), рівень грамотності та рівень життя населення країн світу, який оцінюється через ВВП на душу населення. Ці показники відносяться до об'єктивних критеріїв якості життя. Суб'єктивні критерії передбачають визначення якості життя на основі соціологічних опитувань.

ООН щорічно публікує Звіт з людського розвитку (Human Development Reports), який містить індекси людського розвитку (індекси людського потенціалу). У 2012 р. за індексом людського розвитку Україна займала 78 місце серед 177 країн світу з показником 0,740, тобто країна відноситься до країн з середнім рівнем людського розвитку. Незважаючи на відносне зростання індексу у 2009-2012 рр., його динаміка погіршується у 2005 р. індекс склав 0,788, у 2002 р. – 0,777, у 2001 р. – 0,766). Найкраще положення з освітою та грамотністю. За цим критерієм Україна займає 29 місце у світі (індекс – 0,860). Незадовільний стан справ з економічним розвитком (індекс дорівнює 0,615) та медицини (індекс – 0,760) негативно позначилися на загальному рейтингу з якості життя населення.

⁸ Програма розвитку ООН в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undp.org.ua>

Аналіз основних макропоказників свідчить, що Україна має достатній ресурсний потенціал для забезпечення високого рівня життя, який використовується недостатньо ефективно. Динаміка показників, які характеризують якість життя населення представлена на рис. 1.

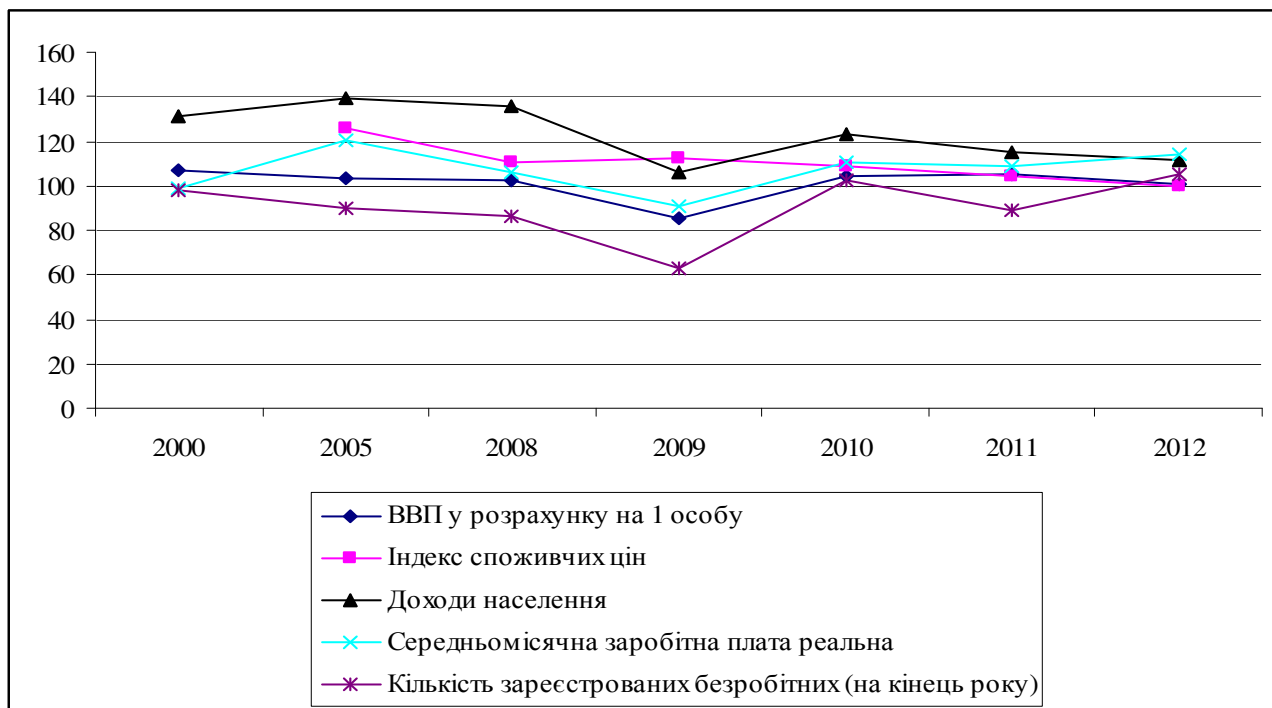

Рис. 1 – Індеси основних соціально-економічних показників (% до попереднього року)⁹

Має місце негативна тенденція зменшення темпів росту ВВП на душу населення, грошових доходів населення та зростання споживчих цін і рівня безробіття.

Міжнародним центром перспективних досліджень було складено рейтинг регіонів України щодо якості життя. В основу дослідження були взяті п'ять основних блоків показників, які характеризують якість життя в регіонах: рівні добробуту, освіти і медицини, а також стан суспільства (безпека і культурний розвиток) та навколишнього середовища. Результати проведеного дослідження свідчать, що найгірші показники якості життя мають економічно розвинуті регіони. Так, найнижчі показники людського розвитку притаманні

⁹ Україна в цифрах у 2012 році. Стат. збірник. – К.: Державна служба статистики. – 2013. – 545 с.

східним областям, що обумовлено високими показниками смертності, значним рівнем екологічного забруднення, небезпечними умовами праці, злочинністю. Водночас, менш економічно розвинені західні регіони мають більш високі показники якості життя, що пояснюється сприятливою екологією, більш високими стандартами суспільного життя, орієнтацією на європейську систему цінностей. Лідером рейтингу став Київ, який має значний науково-технічний потенціал, високі доходи населення, добре медичне обслуговування.

Підвищення якості життя є головною метою розвитку України. Одним із напрямів її досягнення є стабільне забезпечення населення країни якісними і безпечними продуктами харчування в достатній кількості. Адже здоров'я значною мірою залежить від якості і кількості харчових продуктів та відповідності їх медично-рекомендованим нормам. Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування однією особою протягом року відповідає раціональній нормі споживання.

В Україні за калорійністю та якісним складом раціону харчування протягом останніх років подолано нижню межу енергетичної цінності добового душевого раціону харчування (2500 ккал), і далі цей показник продовжує зростати. В той же час рівня калорійності 1990 р. ще не досягнуто (3597 ккал). Так, у 2012 р. він складав лише 83 % від рівня 1990 року, але перевищував граничний критерій на 18,2 %.¹⁰

При цьому, як і у попередні роки, основну частину калорій українці споживали із продукцією рослинного походження. Так, тільки понад 28,0 % середньодобового раціону у 2012 р. забезпечувалось за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у два рази нижче за встановлений пороговий критерій. Треба підкреслити, що деяке зростання останніми роками калорійності спожитих продуктів відбувається на фоні загального зниження вмісту основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування (протеїну, кальцію, заліза та інших). Споживання у складі харчових продуктів

¹⁰ <http://www.ukrstat.gov.ua>

протеїну у 2012 р. порівняно з 2000 р. зросло на 10 %, жирів – на 35,7 %, кальцію – на 11,3 %, заліза – на 10,9 %. Ситуація, яка склалася з якістю харчування свідчить про неоптимальну і нестабільну його структуру, зокрема, скорочення білків тваринного походження, низьку забезпеченість вітамінами. І це при тому, що витрати на придбання продовольства ще значні (понад 50,0 %).

Негативною тенденцією є відставання фактичного споживання від раціональних норм по молоку і молокопродуктах (на 43,0 %), м'ясу і м'ясопродуктах (на 32,0 %), плодах, ягодах і винограду (на 40,0 %), рибі та рибопродуктах (на 32,0 %). Особливо критичним є споживання молока і молокопродуктів; плодів, ягід і винограду, рівень їх споживання не досягає мінімальних норм. Ця ситуація не може бути пояснена низькими обсягами виробництва, адже рівень самозабезпечення по цих продуктах досить високий. Лише за такими продуктами як хліб і хлібопродукти, картопля, яйця фактичне споживання перевищило раціональну норму. Споживання овочів та баштанних, цукру та олії було в межах раціональних норм. Така структура споживання є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів.

З метою підвищення якості життя державою застосовуються різні заходи, що вже дають позитивні результати щодо покращення добробуту населення. Останнім часом поліпшуються умови підприємницької діяльності, збільшується відповідальність підприємців перед суспільством, що позитивно впливає на підвищення рівня життя населення. Для подолання негативних тенденцій необхідно передбачити збільшення рівня заробітної плати, трансформацію соціального забезпечення, адресну соціальну підтримку населення. Отже, саме якість життя людей може служити головним критерієм ефективності економічного розвитку держави.